

OVER TAAL

03 Interview

Elio Di Rupo: talenkennis in het Marshallplan
Filip Devos

06 Taalwerk

Alijs, boes, chill: een abc van Antwerpse jongerentaal
An Kuppens en Annick De Houwer
Twee polair gevoelige items in het Belgisch Nederlands
Albert Oosterhof

14 Broodje taal

België wacht woelige weken / Het maakt niet(s) uit
An Bosmans

16 Dossier

Zeg niet 'jij' tegen een 'u'
Karl Hendrickx

20 Idioom & Co

Volgens plan. Lidwoorden in voorzetselconstructies
Filip Devos

22 Te boek

Leenwoordenboek
Filip Devos

23 Column

Politiek correcte communicatie
Piet Creten

24 Quiz over taal

Natalie Hulsen

Tijdschrift voor taal,
tekst en communicatie

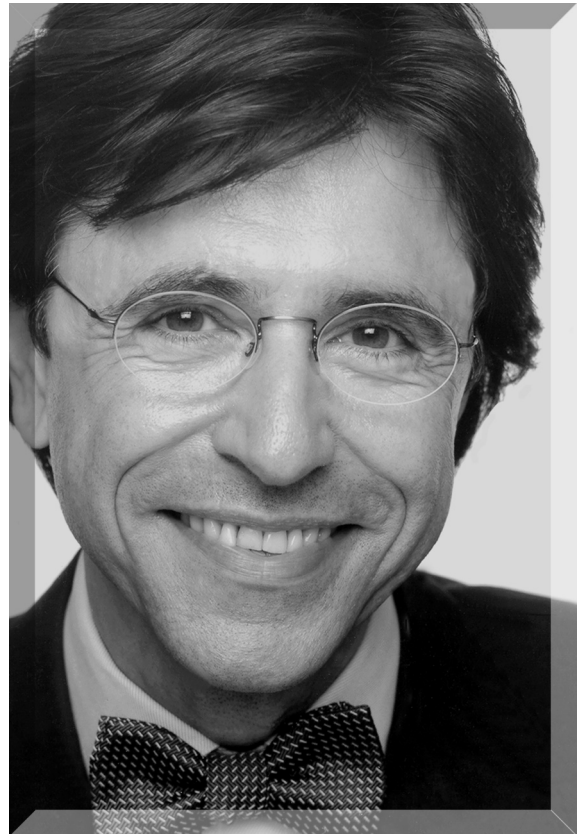
Jaargang 45, nr. 1, januari-februari 2006

Interview

Elio Di Rupo: talenkennis in het Marshallplan

FILIP DEVOS

De zoon van een eenvoudige Italiaanse immigrant die volksvertegenwoordiger, burgemeester, minister van Staat, voorzitter van de grootste Belgische politieke partij en Waals minister-president wordt. De carrière van Elio Di Rupo, eerst wetenschappelijk en pas vanaf 1982 politiek, heeft alles van een klassiek filmscenario. Di Rupo, geboren in 1951 in Morlanwelz, was nauwelijks één jaar oud toen hij zijn vader verloor en zijn moeder er op slag alleen voor stond met haar zeven kinderen. Vorig jaar lanceerde de PS-voorzitter en minister-president met zijn Marshallplan een sociaal-economisch hulpplan voor Wallonië. Over taal had een gesprek met wat wel eens 'de machtigste man van het land' wordt genoemd.



Waar, wanneer en hoe hebt u Nederlands geleerd? Pas toen u in 1982 in de politiek ging? Of veel later nog?

Ik ben in wezen een wetenschapper. Wie in de jaren '70 wetenschappen studeerde aan de universiteit, kreeg geen lessen Nederlands. Louis Michel heeft een opleiding Nederlands genoten, maar ik niet, ik was een positieve wetenschapper. Bovendien ben ik al vlug naar Engeland gegaan om verder te studeren, aan de universiteit van Leeds. Vandaar mijn gebrek aan kennis van het Nederlands.

Ik ben pas Nederlands beginnen te leren toen ik fede-

raal minister geworden was. In de federale regering ben je namelijk iedere dag in contact met Vlaamse collega's. Dus leer je automatisch veel meer en vooral oefen je veel meer... Ik ben wel een paar keer naar een speciale taalschool geweest en in mijn kabinet had ik ook Vlaamse medewerkers met wie ik uitsluitend Nederlands moest spreken! Dat was verre van gemakkelijk. Je moet weten dat Nederlands een heel moeilijke taal is voor de 'Latijnen'!

Maar ik durf ook. Ik denk dat mijn Waalse collega's over het algemeen veel minder durven. Vlaamse politici maken natuurlijk ook veel fouten als ze Frans spreken, maar ze durven die taal tenminste te spreken. De

Franstalige politici zijn in dat opzicht veel banger. De taal van de andere gemeenschap kennen is voor mij vooral gewoon een kwestie van respect, van elkaar respecteren. Daar hebben we in dit land behoefte aan: respect en wederzijdse kennis.

Heeft uw kennis van het Nederlands de (communautaire) verstandhouding verbeterd? Wat is het belang van talenkennis voor een politicus in België?

Als wij in de jaren '70 voor meer bilinguïsme gekozen hadden, zouden we nu veel minder communautaire problemen hebben.

Het is mijns inziens uiterst belangrijk dat Franstaligen zich inspannen om verstaanbaar te zijn. Weet u, in dit land is er een soort 'mediagrens'. Wie nooit in de Vlaamse media komt om zijn positie of zijn standpunt rechtstreeks uit te leggen, wordt altijd misverstaan. De tegenstanders gebruiken immers af en toe clichés om je positie karikaturaal te maken. Dat is een heel gemakkelijk spelletje! Vooral omdat Vlaamse politici nooit verkozen worden door Franstalige burgers en een Franstalige volksvertegenwoordiger nooit verkozen wordt door een Vlaming. Daarbij: in dit land is de eerste minister maar de kandidaat van maximaal de helft van de bevolking... Een eerste minister in ons land wordt nooit verkozen door de drie gemeenschappen van het land. Dat heeft soms veel invloed op het gedrag van politici.

U krijgt de laatste tijd toch wel veel aandacht in de Vlaamse media?

Ik denk dat ik door mijn aanwezigheid in de Vlaamse media de

vragen van het publiek beter kan beantwoorden en dus betere informatie kan geven. Jammer genoeg spreek ik nog niet genoeg Nederlands om me altijd op mijn gemak te voelen. Ik heb ook weinig tijd om al de aanvragen van de pers te beantwoorden. Ik kan niet alles doen. Ik heb veel werk.

Maar in ieder geval wil ik voortgaan mij in te spannen om Nederlands te praten. Eerlijk gezegd zijn mijn Vlaamse collega's heel vriendelijk: ze proberen langzamer te spreken opdat ik alles goed zou begrijpen!

Wat is er moeilijk en gemakkelijk aan het Nederlands?

De 'g' is moeilijk! Ook de zinsbouw is voor mij moeilijk: die specifieke plaats van de woorden en de werkwoorden in de zin. Je moet

anders denken dan in het Frans om je zinnen in het Nederlands te formuleren! Ik zou ook graag een meer precieze woordenschat hebben. En wat er gemakkelijk is in het Nederlands? Tja, er is weinig gemakkelijk in jullie taal. Was dat wel zo, dan zou ik een betere leerling zijn natuurlijk! Ik vind het heel plezierig dat jullie zo probleemloos woorden kunnen 'fabriceren'. Vanaf twee woorden creëren jullie een nieuw woord. Het Nederlands is een taal die heel rijk is.

Merkt u een verschil tussen het Nederlands dat in Vlaanderen gesproken wordt en het Nederlands in Nederland?

Ja, natuurlijk. Ik heb ook af en toe moeite met die verschillende accenten. Het is een rijkdom van Vlaanderen, maar voor een Franstalige is het niet altijd gemakkelijk! Alhoewel, er zijn natuurlijk ook dialecten in Brussel en Wallonië. Er wordt anders gesproken in Luik dan in Bergen, moet u weten!

U pleit er al langer voor dat kinderen meer Nederlands leren in het Franstalige onderwijs. Dat is geen evidentie in een wereld die door het Engels beheerst wordt.

Nee, ik vind het uiterst belangrijk dat Franstaligen op school Nederlands leren. Ik ben er zeker van dat als wij in de jaren '70 voor meer bilinguïsme gekozen hadden, we nu veel minder communautaire problemen zouden hebben.

In het zogenaamde Marshallplan staat een heel stuk over talenkennis. In Wallonië zullen we een grote inspanning doen om de jongeren te helpen talen te leren. Niet alleen Nederlands, ook Engels en Duits zijn belangrijk.

Maar ik denk dat er ook en vooral een grote inspanning geleverd moet worden in het onderwijs. Kijk, de studenten kunnen nu overal in Europa studeren, onder andere door Europese uitwisselingsprogramma's als Erasmus of Socrates. Maar in België zelf kun je niet van een Vlaamse naar een Waalse school gaan en daar uiteindelijk een diploma behalen. Dat is toch niet normaal, zo'n toestand!

Ik zou dus graag hebben dat de Franstalige minister en de Vlaamse minister van Onderwijs samen gaan praten. Waarom bestaan er geen uitwisselingsprogramma's in België? Waarom is er geen 'Belgische Erasmus' tussen Vlaamse en Franstalige scholen? Dat kost weinig geld en het zou een echt pluspunt zijn voor de leerlingen en studenten. Het zou ook veel wederzijdse kennis bijbrengen over de cultuur en veel 'clichés' doorbreken.

Bedoelt u dat men in Wallonië te weinig initiatieven ontwikkeld heeft om Nederlands te leren? Hoe komt dat, denkt u?

Absoluut. Zowel in Vlaanderen als in Wallonië was er niet genoeg wil om de andere taal te leren. Dat komt door die regionalistische strijd: men dacht op dat moment dat de overwinning van de eigen cultuur belangrijker was dan de samenleving van de Franse en de

Vlaamse cultuur. Dat is jammer. Hadden wij op dat moment gekozen voor tweetalige scholen, tweetalige culturele activiteiten en verenigingen enzovoort, dan waren de contacten tussen de twee gemeenschappen heel anders geweest. Als u ziet hoe gemakkelijk kinderen een andere taal leren, kunt u alleen maar vaststellen dat we niet genoeg inspanningen hebben gedaan.

Welke concrete initiatieven zult u nemen om de kennis van het Nederlands in Wallonië te verbeteren? Staan er daarover al zaken op papier?

Ik wil dat de mogelijkheid bestaat om een stage te volgen in een onderneming over de taalgrens heen. In sommige beroepen of opleidingen moet je, om je diploma te halen, stage lopen in een onderneming. Ik zou graag hebben dat wij

onze jongeren aanmoedigen om die stage in een Vlaams bedrijf te doen. Zo zouden de jongeren de Neder-

Nederlands is een heel moeilijke taal voor de 'Latijnen'!

landse taal leren. Ook vind ik het belangrijk dat Vlamingen die graag Frans willen leren, bijvoorbeeld met het oog op een internationale carrière, welkom zijn in bedrijven in Brussel of Wallonië. Met het Marshallplan gaan we ook 8.000 beurzen geven aan jongeren die een taal willen leren. We gaan die mensen helpen om op het terrein – in Vlaanderen, in Duitsland of in Engeland – talen te gaan leren. Bovendien zullen 12.000 nieuwe opleidingen gegeven worden voor mensen die geen job hebben. Ik wil ook dat meer jonge Walen in het buitenland gaan studeren en er gaan werken. De 'Agence Wallonne à l'exportation' zal hierin een belangrijke rol spelen.

Ik heb al deze punten met de Vlaamse minister-president besproken. We hebben daarover een eerste werkvergadering gehad op 18 oktober. Dat was pas 10 dagen nadat ik minister-president ben geworden. We hebben nog veel werk voor de boeg!

Taalwerk

Alijs, boes, chill: een abc van Antwerpse jongerentaal

AN KUPPENS EN ANNICK DE HOUWER



Over jongerentaal bestaat bij heel wat volwassenen een negatief beeld: jongeren zouden een geheimtaal spreken waarvan vooral de vele scheldnamen, vloekwoorden en dialectwoorden begrijpelijk zijn, om nog maar te zwijgen van de verwijzingen naar drugs en drank en 'vuile manieren' waarvan het taaltje bol staat. Maar klopt dit cliché? Aan de Universiteit Antwerpen besloten we te onderzoeken welke woorden en uitdrukkingen Antwerpse jongeren zelf beschouwen als typisch voor jongerentaal. In deze bijdrage bespreken we de meest opvallende kenmerken van de zelfgerapporteerde jongerentaal.



In deze bijdrage bespreken we de meest opvallende kenmerken van de zelfgerapporteerde jongerentaal.

Mini-woordenboekjes

Studies naar jongerentaal behelzen meestal een analyse van transcripties van gesprekken tussen jongeren. Onderzoekers maken daarbij zelf opnames van jongerentaal, of geven jongeren een recordertje waarmee ze hun eigen taalgebruik en dat van hun vrienden moeten opnemen. Vervolgens gaat men kijken waarin die jongerentaal nu verschilt van de taal van volwassenen en kinderen.

In dit onderzoek zijn we op een heel andere manier te werk gegaan. We vroegen Antwerpse jongeren om zelf

'mini-woordenboekjes' van jongerentaal samen te stellen. Hiervoor werden in verschillende klassen in 3 ASO-scholen logboekjes uitgedeeld waarin jongeren gevraagd werd om 'woorden en uitdrukkingen op te schrijven waarvan jullie vinden dat ze typisch zijn voor jongerentaal. Het kan gaan om woorden die je zelf gebruikt, of woorden die je andere jongeren hoort gebruiken'. Zestig jongeren, voornamelijk 14- en 15-jarigen, stuurden de logboekjes ingevuld terug, wat een verzameling opleverde van 1014 items.

Kent u deze... al?

<i>Alijs</i>	'zalig', 'tof'
<i>Chameau</i>	'scheldnaam'
<i>Feesjeuh!</i>	'tof' (vaak sarcastisch bedoeld)
<i>Goeien ball</i>	'goed gedaan' (vaak sarcastisch bedoeld)
<i>Ir(r)i</i>	'irritant'
<i>Muug</i>	'moe', maar ook 'veel'
<i>Skipt em (is)</i>	'ga (eens) weg'
<i>Spast</i>	'loser', 'sul'
<i>Stoer</i>	'hip', 'cool'
<i>Tap tap tap</i>	'doe zo voort', 'goed bezig!'

Vreemde talen: niet zo vreemd

Een van de meest opvallende kenmerken van de verzamelde jongerentaalitems is het grote aandeel woorden uit vreemde talen. Niet minder dan 22 percent van de 1014 items is een anderstalig woord of uitdrukking, of een nieuwe verbasterde vorm ervan. Weinig verrassend is dat 90 percent van de anderstalige items uit het Engels afkomstig is. Het Frans is, met 19 items, veel minder populair. De enige twee andere talen die we terugvinden zijn het Italiaans en het Spaans, elk met slechts 1 item (resp. *Capiche* en *Caramba!*).

Naast leenwoorden die ongewijzigd worden overgenomen uit het Engels of het Frans (bv. *fuck* resp. *mon dieu*) vinden we voor beide talen ook heel wat nieuwe verbasteringen terug. Zo betekent *gebouteilled zijn* ‘gebuisd zijn’ (of ‘geflest’, vandaar de verbastering van *bouteille*), *alijs* is afkomstig van *à l’aise* en betekent ‘zalig, op ’t gemak’; voor het Engels passen bijvoorbeeld *sucken* (‘niet fijn zijn’) en *roelen* (‘de beste zijn’) in dit rijtje.

Sms- en chattaal

Een opvallend gegeven is de grote hoeveelheid chat- en sms-taal die we in de verzamelde jongerentaal terugvinden. Bijna een vijfde van de items zijn herkenbaar als typische sms- en chatafkortingen en -acroniemen (bv. *HVJ* voor Hou Van Je, *ff* voor even, *idd* voor inderdaad, etc.), lettercijferwoorden (*suc6* voor succes, *w8* voor wacht, etc.) en emoticons, en ook de typografische *spielerei* die typisch is voor chattaal vinden we terug in een item als *FØRéVÉR*. Het grote aandeel chat- en sms-taal verbaast enerzijds weinig, aangezien het vooral jongeren zijn die veel chatten en sms’en;

toch is het opvallend hoe snel deze taalvormen de jongerentaal hebben beïnvloed, en hoezeer jongeren de typische sms- en chatwoorden, die toch ook door volwassenen worden gebruikt, als iets ‘van hen’ beschouwen.

Spellingsrebellie

Ook het hanteren van een afwijkende spelling blijkt een opvallend vormkenmerk van jongerentaal. Vaak gaat het om het (min of meer) fonetisch uitschrijven van woorden, en niet zelden is het de uitspraak in het Antwerps dialect die uitgeschreven wordt (*eej kere! joenge!, loempen os*). Ook het min of meer fonetisch uitschrijven van anderstalige woorden gebeurt zeer vaak (*alijs* i.p.v. ‘à l’aise’, *boes* i.p.v. ‘booze’, *djeezes* i.p.v. ‘Jesus’). Andere vormen van afwijkende spelling zijn het samenvoegen van verschillende woorden (*skiptem, Khou van u, kweenoe veel*), de spellingswijzen die typisch zijn voor chat- en sms-taal (*w8 ff* i.p.v. ‘wacht even’, *tnx* i.p.v. ‘thanks’) en het benadrukken van bepaalde klanken (*rulezzz* i.p.v. ‘rules’, *Feesjeuh!* i.p.v. ‘feestje’, *rrrauw!* i.p.v. ‘rauw’).

Het gebruik van alternatieve spellingswijzen wordt door Sebba (2003) *spelling rebellion* genoemd. Juist door hun grote mate van standaardisering en regulering zijn spellingregels gedroomde voorschriften om tegen te rebelleren. Sebba stelt dat spellingsrebellie een van de manieren is waarop jongeren rebelleren tegen de regels die hun door de volwassenenwereld opgelegd worden. Toch mag niet vergeten worden dat het gebruik van vernieuwende, originele spellingswijzen vooral een belangrijke creatieve uitlaatklep is voor jongeren.

Dialectwoorden

In de verzamelde items komen we ook heel wat dialectwoorden tegen. Vaak gaat het om woorden die al tientallen jaren gebruikt worden, en vaak zelfs eerder met *oudere* gebruikers geassocieerd worden. Voorbeelden zijn woorden als *zwaanzen* ('spotten, grapjes maken'), *nonde-doeme* ('vloekwoord'), *muug* ('moe'), *sjoeke* ('schatje') en *onnozeler* ('onnozelaar, idioot'). Dat jongeren dialectwoorden gebruiken is niet verbazingwekkend, maar dat ze de bovenstaande items beschouwen als *typisch* voor jongerentaal, is dat in zekere mate wel. Het gaat immers allerminst om woorden die enkel of voornamelijk door jongeren worden gebruikt, en ze lijken dus weinig geschikt voor jongeren om zich te onderscheiden van de oudere generaties, wat toch een belangrijke functie is van jongerentaal (Taylor 2001).

Scheldnamen, vloekwoorden en beledigingen

Meer dan 26 percent van de items zijn vloekwoorden (*fuck!*, *gvd!* ('godverdomme'), *shit*, *kaka* ('shit, vloekwoord'), scheldnamen (*Schrale Barry*, *gearwijf*, *pijpslet*) of beledigende uitroepen en bevelen (*bol af!*, *kop dicht!*, *skiptem* ('ga weg'))).

De scheldwoorden hebben vaak betrekking op uiterlijke kenmerken (*stekkepoot*, *papzak*) en seksuele geaardheid (*choco*, *faggot* (beide 'homo'), *pedo* ('viezerik')). Erg vaak hebben de scheldwoorden een seksuele connotatie (*stinkfoef*, *fuckerke*, *schapeneuker*).

Betekenisanalyse

Heel wat van de verzamelde items zijn reeds bestaande woorden die in jongerentaal een nieuwe betekenis krij-

gen. Dit geldt bijvoorbeeld voor twee van de vaakst genoemde items: *schraal* en *marginaal*. Het woord *schraal* krijgt in de jongerentaal onder meer de betekenissen 'extreem raar', 'vreemd, marginaal'. Het woord *marginaal* (of *margi*), dat ook wel eens als synoniem van 'schraal' genoemd wordt, wordt in de logboekjes onder meer omschreven als 'raar', 'stoem'.

Wanneer we kijken naar de betekenissen die uitgedrukt worden in de verzamelde items, is het duidelijk dat een aantal thema's de Antwerpse jongerentaal domineren. Naast de eerder genoemde scheld- en vloekwoorden zijn het meest in het oog springend de vele adjectieven en uitdrukkingen waarmee jongeren hun voorkeur en afkeuring uitdrukken (bv. *zalig*, *bangelijk*, *de max*, resp. *goor*, *marginaal*, *freaky*). Ook uitdrukkingen van verbazing en verontwaardiging (bv. *Oh My God*, *echt ofwa?*, *What the f*ck*) en benamingen voor ongewenst sociaal gedrag (bv. *strever*, *showtrien*, *asso* ('associaal iemand')) zijn talrijk, net zoals woorden die met lifestyle en subculturen te maken hebben (bv. *marina*, *gabbers*, *hiphoppen*). Daarnaast houden heel wat items verband met roken, drugs en drank (bv. *paffen*, *fakkeltje* (sigaret)), seksualiteit en relaties (bv. *boner*, *sleuren* ('tongzoenen'), *lekker poesje*) en vinden we ook verschillende koosnaampjes terug (bv. *schatje*, *poepedrolleke*, *sjoeke*). Ten slotte kunnen we ook nog de vele vormen van begroetingen en afscheid vermelden (bv. *Joe de gaste*, *toedelo*, *grtz*).

Eveneens opvallend is het aantal keren dat we de woorden 'ironisch' en 'sarcastisch' tegenkwamen – zij het echter bij de *verklaringen* van talrijke items. Bij heel wat van de items tekenden de respondenten spontaan op dat ze ironisch of sarcastisch gebruikt werden. Daarnaast staat bij verschillende items vermeld dat ze 'als grapje', 'niet gemeend', 'om te lachen' etc. bedoeld zijn. Dit toont aan dat jongeren erg bewust bezig zijn met

taalgebruik, en dat ze, wanneer ze een beeld proberen te schetsen van jongerentaal, niet louter denken in termen van puur lexicale items, maar ook een bepaalde *tone of voice* in gedachte hebben.

Conclusie

Het beeld dat we van jongerentaal kunnen schetsen op basis van de miniwoordenboekjes van jongerentaal die 60 Antwerpse tieners voor ons samenstelden, vertoont heel wat gelijkenissen met het clichébeeld dat over jongerentaal bestaat. Blijkbaar worden scheld- en vloekwoorden, dialectwoorden en seksueel getint taalgebruik ook door jongeren zélf beschouwd als ‘typisch voor jongerentaal’. Dit is verbazingwekkend, aangezien jongeren zich vaak storen aan het negatieve beeld dat volwassenen van hun cultuur hebben. Hierbij moeten echter twee belangrijke bedenkingen gemaakt worden.

Eerst en vooral kunnen we ons afvragen of jongeren misschien zélf niet beïnvloed zijn door het clichébeeld van jongerentaal. Wanneer we jongeren vragen om typische jongerentaalwoorden te noteren, denken zij dan misschien, naast aan woorden en uitdrukkingen die volwassenen weinig of niet gebruiken, in de eerste plaats aan het taalgebruik waarvoor ze door volwassenen berispt worden?

Ten tweede wordt uit de verzameling jongerentaalitems ook duidelijk dat jongerentaal veel meer is dan een verzameling van scheldwoorden, dialectwoorden en seksuele toespelingen. Veel meer dan de relatief hoge frequentie van deze laatste woordtypes, valt de grote creatieve en vernieuwende kracht op van de jongerentaal, die naar voren komt als een rijke *mix & match* van verschillende en uiteenlopende invloeden en inspiratiebronnen: vreemde talen, chat- en sms-taal, dialecten,

etcetera. Jongerentaal blijkt in de eerste plaats te worden vormgegeven door de grote voorliefde die jongeren hebben voor creatieve spelerei met taal.

Literatuur

Sebba, M. (2003), ‘Spelling rebellion’. In: J.K. Androutsopoulos en A. Georgakopoulou (red.), *Discourse Constructions of Youth Identities*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, blz. 151-72.

Taylor, R.L. (2001), ‘Adolescent Peer Group Language’. In: R. Mesthrie (red.), *Concise encyclopedia of sociolinguistics*. Amsterdam: Elsevier, blz. 297-302.

An Kuppens en prof. dr. Annick De Houwer zijn beiden verbonden aan het departement Communicatiewetenschappen van de Universiteit Antwerpen, waar ze zopas een project rond jongerentaal voltooiden in het kader van de werkzaamheden van de onderzoeksgroep Taal, Media en Socialisatie (TaMeS).

e-mail:

an.kuppens@ua.ac.be en annick.dehouwer@ua.ac.be

website: www.ua.ac.be/tames

Twee polair gevoelige items in het Belgisch Nederlands

ALBERT OOSTERHOF



Binnen de hedendaagse Nederlandse taalkunde gaat veel aandacht uit naar polariteit. Met polariteit bedoelen we dat zinnen aangeven dat de beschreven stand van zaken waar of onwaar is.

Er zijn twee opties: als een zin een ontkenning bevat, spreken we van negatieve polariteit; als een zin geen negatie bevat, spreken we van positieve polariteit. Het interessante is dat er uitdrukkingen zijn die hoofdzakelijk voorkomen in positieve zinnen ('positief polaire items') of juist in ontkennende zinnen.

Negatief polair *hoeven*

Een bekend 'negatief polair item' is *hoeven*. Dit werkwoord is perfect in een zin met *niet*, maar zonder *niet* wordt de zin onacceptabel. In dat geval wordt *moeten* gebruikt, zoals geïllustreerd in (2).

- (1) *Vandaag hoef jij de afwas niet te doen.*
- (2) *Vandaag moet jij de afwas doen.*

Deze beschrijving is echter te simplistisch. Ik bespreek één aspect waaruit dat blijkt. Zin (3), waarin *moeten* opduikt in een negatieve zin, blijkt eigenlijk normaler te zijn dan (4), waarin het negatief polaire *hoeven* voorkomt.

(3) *Je moet niet klagen.*

(4) *Je hoeft niet te klagen.*

Dit kunnen we verklaren door ons af te vragen wat de betekenis is van (3). In (5) is weergegeven hoe de betekenis van (3) ontleed kan worden. Hieruit blijkt dat in (3) het werkwoord *moeten* eigenlijk niet ontkend wordt. De negatie heeft betrekking op het klagen.

(5) *Je moet iets doen en dat is: niet klagen.*

Laat ons nu zin (4) vergelijken met (3). We stellen ons voor dat ik iemand naar de groenteboer heb gestuurd om bananen te kopen. Hij of zij komt thuis met rotte bananen. Dan kan ik zeggen: 'Hoewel ik ontevreden ben, hoef je niet te gaan klagen (bij de groenteboer).' Daarmee bedoel ik: het is niet zo dat je moet gaan klagen (maar het mag eventueel wel). Dit is weergegeven in (6). Met andere woorden: in zin (4) wordt *hoeven* wél ontkend, in tegenstelling tot in (3) met *moeten*. Blijkbaar is het voor sprekers moeilijker om zich de situatie in (6) voor te stellen dan die in (5).

(6) *Het is niet zo dat je moet klagen.*

We kunnen dus de volgende definitie geven van 'negatief polaire uitdrukking': woorden of uitdrukkingen die vooral gebruikt worden met negatieve elementen,

waarbij de ontkenning betrekking moet hebben op het negatief polaire element.

Deze definiëring is nog steeds te 'streng'. Giannakidou (1999) laat zien dat negatief polaire items ook voorkomen in allerlei andere 'omgevingen', zoals in vragen en conditionele zinnen. Met behulp van technieken uit de logica kunnen we die contexten heel precies definiëren.

Voor veel items geldt echter dat ze weliswaar opvallend vaak in dergelijke omgevingen voorkomen, maar af en toe ook in onverdachte positieve zinnen. Hoewel zulke uitdrukkingen strikt genomen dus niet 'negatief polair' zijn, is hun gedrag voor de onderzoeker natuurlijk wel interessant. In dit artikel bespreek ik twee uitdrukkingen die (in een bepaald gebruik) opvallend vaak opduiken in negatieve zinnen. De besproken fenomenen zijn interessant voor mensen die belangstelling hebben voor het Nederlands in België.

Over *doorgaan*

Er is een verschil tussen Vlaanderen en Nederland in het gebruik van het werkwoord *doorgaan*. Een van de betekenissen van dit werkwoord is 'gehouden worden, plaatsvinden'. In (7) kan *doorgaan* bijvoorbeeld worden vervangen door *gehouden worden* of *plaatsvinden*.

- (7) *Ondanks de ramp ging het songfestival gewoon door.*

Zin (7) is illustratief voor het gebruik van het werkwoord *doorgaan* in Nederland: het wordt ingezet als

een gebeurtenis 'toch' doorgaat, ondanks bepaalde 'moeilijkheden'. Het werkwoord *doorgaan* kan dus niet zomaar in positieve zinnen gebruikt worden, maar wel in negatieve contexten.

In Vlaanderen komen we *doorgaan* echter ook tegen in andere contexten. Hieronder zijn twee voorbeelden gegeven.¹ Ook hier kan *doorgaan* vervangen worden door *gehouden worden* of *plaatsvinden*. Niettemin is er een nuanceverschil met (7): er is in (8) en (9) geen sprake van 'moeilijkheden'. De informatie die in deze zinnen wordt uitgedrukt, is veeleer het tijdstip / de locatie waar het gebeuren plaatsvindt.

- (8) *Op de konferentie (...) die in Nyanga doorging op 16 en 17 november, en die georganiseerd werd door de Safer (Southern African Foundation for Economic Research), werd voorgesteld een pijpleiding van 140 kilometer aan te leggen (...).*
- (9) *Het programma van de internationale Arterveldecup die op 5 september doorgaat, krijgt stilaan vorm.*

Zoals gezegd kan *doorgaan* in het Nederlandse Nederlands dus niet zomaar in positieve zinnen worden gebruikt. We kunnen onderzoeken hoe dit weerspiegeld wordt in de resultaten van corpusonderzoek (Oosterhof 2003-2004). De bevindingen zijn samengevat in tabel 1.² Met 'andere trigger' wordt bedoeld dat de zin een eigenschap heeft die bekend staat als kenmerkend voor negatief polaire items. Het blijkt dat *doorgaan* in Vlaanderen inderdaad frequenter wordt gebruikt in positieve omgevingen.

tabel 1				
<i>doorgaan</i> (‘gehouden worden’)	Vlaanderen		Nederland	
	negatief element (zoals <i>niet</i>)	70	49%	70
conditionele zinnen	8	6%	37	23%
andere trigger (zoals vragen)	29	20%	36	23%
positieve omgeving	35	25%	16	10%
Totaal	142		159	

We staan er nog even bij stil dat *doorgaan* in zinnen als (8) en (9) door taaladviesdiensten vaak wordt ‘afgekeurd’.³ Het is de vraag of dit zinvol is. Wie jaargangen doorneemt van verschillende Vlaamse kwaliteits- en andere kranten komt dit gebruik van *doorgaan* regelmatig tegen. Dat leidt trouwens nauwelijks tot spraakverwarring. Daar komt bij dat er honderden negatief polaire items zijn, waarbij er ook sprake is van taalvariatie. Als men ambieert consequente taaladviezen te geven, moet men dus voor veel meer items precies bepalen in welke contexten ze toegestaan zijn.

Over *zot van*

In Vlaanderen wordt soms de uitdrukking *zot zijn van* gebruikt in de betekenis ‘erg gesteld zijn op’. Varianten zijn *zot lopen*, *zitten* of *staan van*. Hieronder zijn voorbeelden gegeven.⁴ We vinden deze uitdrukking uitsluitend in informele contexten, zoals in chatboxen. In (10) kan *zot zijn van mij* geparafraseerd worden als ‘een oogje hebben op mij’; in (11) heeft *zot zijn van kappertjes* als betekenis ‘kappertjes lekker vinden’.

(10) *Ik weet het, ge zijt zelf een beetje zot van mij maar helaas ben ik voor de vrouwen.*

(11) *Ik ben zot van kappertjes (...).*

Er is een verschil tussen *zot van* zoals in (10) en *zot van* zoals in (11). In tabel 2 zijn resultaten gegeven van een corpusonderzoekje.⁵ Hieruit blijkt dat *zot van* als het van toepassing is op voedsel (vgl. (11)) vaker voorkomt in zinnen met *niet*. Als *zot van* gezegd wordt over personen (vgl. (10)), komt het meestal voor in positieve zinnen.

tabel 2				
	personen		voedsel	
<i>Niet</i>	1	2%	25	64%
positieve omgeving	59	98%	14	36%
Totaal	60		39	

Het is de vraag of dit overeenstemt met de intuïties van taalgebruikers. Om dat na te gaan, zou het interessant zijn sprekers te confronteren met zinnen zoals (12) en (13). De vraag is dan: in welke zin gaat het over een persoon en in welke gaat het over het kruid rozemarijn?

(12) *Jan is zot van Rozemarijn.*

(13) *Jan is niet zot van rozemarijn.*

Is het verklaarbaar dat *zot* als het betrekking heeft op voedsel vaak voorkomt in negatieve omgevingen? We kunnen een verband leggen met het werk van Hoeksema (1996) over de uitdrukking *over rozen gaan*. Hoeksema stelt vast dat dit een negatief polair item is. We nemen bijvoorbeeld veel makkelijker zin (14) in de mond dan (15).

Waarom heeft deze uitdrukking zich zo ontwikkeld? *Over rozen gaan* is een uitdrukking die een ‘ideale ont-

wikkeling' karakteriseert. Daardoor kunnen taalgebruikers een understatement uitdrukken door de bewering dat iets over rozen gaat te ontkennen: (14) betekent niet zozeer dat het leven niet ideaal verloopt, maar juist dat het (erg) moeilijk is. Hoeksema betoogt dat zulke uitdrukkingen een ontwikkeling kunnen doormaken waarbij ze op den duur zelfs uitsluitend gebruikt worden om understatement uit te drukken.

(14) *Het leven gaat niet over rozen.*

(15) *Het leven gaat over rozen.*

Ook (13) kan een understatement uitdrukken. Deze zin kan gebruikt worden om te zeggen dat Jan het kruid rozemarijn echt vies vindt. Het lijkt plausibel dat *zot van* en *over rozen gaan* om dezelfde reden vaak voorkomen in negatieve contexten. Het verschil is dat *zot van* (nog) niet in zo'n grote mate gereserveerd wordt om understatement uit te drukken als *over rozen gaan*.

De vraag is waarom *zot van* toegepast op personen dan vooral aangetroffen wordt in positieve contexten. Een verklaring is dat *zot van* in bijvoorbeeld (12) een neutralere betekenis heeft. Zin (12) betekent gewoon dat Jan verliefd is en niet dat hij 'stapeldol' op Rozemarijn is.

Polariteitsverschijnselen en Belgisch Nederlands

In dit artikel heb ik resultaten van studies naar een Belgisch Nederlandse polair gevoelige uitdrukking (*zot van*) en naar het gedrag van een negatief polair woord in het Belgisch Nederlands (*doorgaan*) voor het voetlicht gebracht. Met een Belgische bril kijken naar nog andere polair gevoelige items zou best eens tot (meer) interessante observaties kunnen leiden.

Noten

1. De zinnen komen uit *De Standaard*, november 1995 en *Het Laatste Nieuws*, augustus 1998.
2. De teksten komen uit de INL-corpora en het CONDIV-corpus.
3. Zie bijvoorbeeld <http://taaladvies.net/taal/advies/vraag/1191>.
4. De zinnen komen van www.fmradio.be/ en www.la-cucina.be (oktober 2005).
5. De zinnen komen van het Internet en de chat-component van het CONDIV-corpus.

Literatuur

Giannakidou, A. (1999), 'Polariteitsverschijnselen en (non)veridicaliteit'. In: *Nederlandse Taalkunde* 2, blz. 93-110.

Hoeksema, J. (1996), 'Zeg het met rozen: een vergelijking van drie idiomatische uitdrukkingen'. In: *TABU* 26, blz. 129-149.

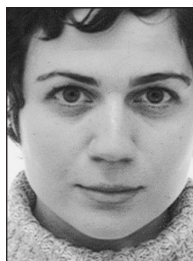
Oosterhof, A. (2003-2004), 'Polariteitsgevoeligheid van *doorgaan* ('gehouden worden')'. In: *TABU* 33, blz. 131-150.

Albert Oosterhof is als assistent verbonden aan de vakgroep Nederlandse taalkunde van de Universiteit Gent.

e-mail: albert.oosterhof@UGent.be

Broodje taal

AN BOSMANS



Wie wil weten waarom 'nooit niks' niet mag en wat het verschil is tussen 'noemen en heten', of wie voorgekauwde 'groter-als/dan'-theorieën wil horen, vindt zijn antwoord wel in een der alwetende taaladviesboekjes. Maar hoe zit het met die andere curieuze kwesties, die dingen waarvan je wel eens het fijne wilt weten, maar niet weet waar te zoeken? Discussieerde je tot in het holst van de nacht over het verschil tussen 'veronderstellingen' en 'vooronderstellingen'? Of zit je al eeuwen te 'w8ten' tot iemand je 'ff' komt uitleggen wat sms-taal precies inhoudt? Begin je je ernstig zorgen te maken over je taalgevoel bij het horen van 'geroerbakte kip'? Kortom, zit je al geruime tijd te broeden op een taalei zonder weerga? Stuur dan eens een mailtje naar publ@uga.be of een brief naar Over taal en wie weet vinden wij wel een antwoord op je interessante taalvraag.

België wacht woelige weken

Een tijdje geleden stond dit als kop in een Vlaamse krant. De dagen erna zijn er bij de Taaltelefoon enkele telefoontjes binnengelopen: 'Is dat wel correct? Moet dat niet zijn: België *wachten* woelige weken?'

Vermoedelijk zou de krantenredactie wel voor *wachten* gekozen hebben als ze wat langer bij deze kop had stilgestaan. Dat is in elk geval makkelijker te verdedigen.

Het krantenartikel ging over de acties die de vakbonden planden om te protesteren tegen het Generatiepact van de federale regering. De betekenis van *wachten* die hier het meest voor de hand ligt, is 'te wachten staan, bestemd zijn voor'. In deze betekenis is het werkwoord *wachten* volgens de woordenboeken onovergankelijk: het kan geen lijdend voorwerp hebben. Vergelijkbare voorbeelden zijn: *Hem wacht een zware straf* en *Daar wachtte haar alleen maar ellende*. Je merkt dat hier de niet-onderwerpsvormen *hem* en *haar* gebruikt worden, en niet de onderwerpsvormen *hij* en *zij*. België is in deze interpretatie dan ook niet het onderwerp, maar het ondervindend voorwerp. Het onderwerp van de zin is *woelige weken*. Een formulering met *er* is in deze interpretatie telkens ook mogelijk: *Er wachten België woelige weken*; *Er wacht hem een zware straf*; *Daar wachtte er haar alleen maar ellende*. Je kunt *wachten* ook telkens vervangen door het synoniem *te wachten staan*. Ook dan plaats je bij het hier besproken voorbeeld de persoonsvorm normaal gezien in het meervoud, omdat je *woelige weken* als onderwerp beschouwt: *België staan woelige weken te wachten* of *Er staan België woelige weken te wachten*.

Als je in de woordenboeken kijkt, vind je nog wel een betekenis die eventueel te verdedigen is. *Wachten* kan ook 'verwachten, tegemoetzien' betekenen. In die betekenis is België wel het onderwerp en *woelige weken* het lijdend voorwerp, en is *wacht* dus wel correct. Maar de

interpretatie ‘België verwacht woelige weken’ lijkt in deze context minder voor de hand te liggen. Bovendien is *wachten* in deze betekenis verouderd. Als toch ‘België verwacht woelige weken’ bedoeld is, zou het dus om een bewuste stijlkeuze van de krantenredactie moeten gaan.

Even dacht ik dat er toch een mogelijkheid was om het enkelvoudige *wacht* in de betekenis ‘te wachten staan’ te verdedigen. Er gaan stemmen op om – naast bijvoorbeeld *De reizigers wordt verzocht over te stappen* – ook constructies als *De reizigers worden verzocht over te stappen* als correct te aanvaarden. Een advies hierover kun je vinden op de website *Taaladvies.net*: <http://taaladvies.net/taal/advies/tekst/7>. Sommige taalkundigen geven zelfs aan dat *De reizigers worden verzocht over te stappen* de enige correcte mogelijkheid is. Een tekst waarin die visie wordt weergegeven, kun je vinden op: <http://www.nederl.nl/bulletin/2005/10/051041.html>.

Wat door sommigen als meewerkend voorwerp wordt geïnterpreteerd, wordt door anderen dus als onderwerp opgevat. Als dat bij een meewerkend voorwerp soms kan, is dat bij een ondervindend voorwerp misschien ook mogelijk. Toch ga ik daar bij *België wacht(en) woelige weken* niet van uit. Er zijn verschillende redenen voor te geven, maar het belangrijkste argument is dat heel veel taalgebruikers spontaan *Zij worden* (in plaats van *Hun wordt*) *verzocht over te stappen* zeggen, terwijl bijna niemand spontaan *Hij wacht* (in plaats van *Hem wachten*) *woelige weken* zal zeggen. Mocht ik mij vergissen, laat mij dan gerust iets weten.

Het maakt niet(s) uit

Hoe antwoord je ontkenkend op de vraag *Maakt het (iets) uit?* Zeg je *Het maakt niets uit* of *Het maakt niet uit?*

Zowel *Het maakt niets uit* als *Het maakt niet uit* is correct. De woordenboeken lijken alleen *Het maakt niets uit* te vermelden, maar de ontkenning met *niet* is even goed mogelijk.

De ontkenning met *niets* geeft een gradatie aan. Je kunt zeggen dat iets *veel uitmaakt*, *weinig uitmaakt* of *niets uitmaakt*. Je kunt vergelijken met *te betekenen hebben*: iets kan *veel te betekenen hebben*, *weinig te betekenen hebben* of *niets te betekenen hebben*.

Het maakt niet uit is de ontkenning van de propositie *Het maakt uit*. Bij deze benadering gaat het niet om *veel*, *weinig*, *een beetje* of *belemaal niets*, maar om *ja* of *nee*: *Ja, het maakt uit* of *Nee, het maakt niet uit*. Hier kun je vergelijken met bijvoorbeeld *van belang zijn*: iets kan *(wel) van belang zijn* of *niet van belang zijn*.

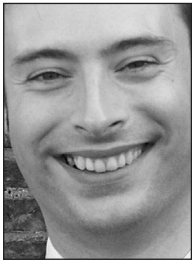
An Bosmans beantwoordt vragen van de Taaltelefoon.

e-mail: an.bosmans@coo.vlaanderen.be

Dossier

Zeg niet 'jij' tegen een 'u'

KARL HENDRICKX



Twijfelt u soms ook hoe u iemand aanspreekt? Beste meneer? Hallo, mevrouw? Gebruik je u of jij in een handleiding of instructieve tekst? En kun je je gebruiken in de plaats van men? Lost het Vlaamse gij misschien alles op? Een kort overzicht van een gebied dat voortdurend in beweging is en de laatste tijd ook erg populair is binnen het wetenschappelijk onderzoek.

Ik, jij, wij en zij

Om te beginnen: waaruit kun je kiezen? Het Nederlands heeft drie groepen voornaamwoorden om de tweede persoon aan te duiden: de *je*-woorden, de *u*-woorden en de *ge*-woorden. De *je*-woorden zijn in het enkelvoud *jij* / *jou*, die beide gereduceerd kunnen worden tot *je* als ze niet beklemtoond worden en in het meervoud *jullie* (soms te reduceren tot *je* in niet-onderwerpsvorm). De *u*-vorm kan zowel voor enkelvoud als meervoud worden gebruikt en verandert niet. De *ge*-vormen tot slot zijn *gij* als onderwerp, dat kan worden gereduceerd tot *ge*, en *u* als niet-onderwerp (geen gereduceerde vorm). Ze zijn eveneens bruikbaar voor enkelvoud en meervoud. Op het gebruik daarvan kom ik aan het slot nog even terug.

Meneer de directeur, mevrouw de schoonmaakster

Dat *u* de beleefdheidsvorm is en *jij* de informele variant, weet iedereen, maar wat kies je nu wanneer? Een anekdote uit het Franse zakenleven vat de regels eigenlijk mooi samen. In een duur kantoor op de Parijse Champs-Élysées tutoyeerde iedereen elkaar, op twee uitzonderingen na: tegenover de directeur-generaal gebruikte men *u*, omdat men die niet *durfde* te tutoyeren, en ook de schoonmaakster sprak men aan met *u*, omdat men die niet *wilde* tutoyeren.

Het onderscheid *jij-u* heeft dus niet zozeer te maken met beleefdheid, maar wel met sociale verschillen, en hoe je die aanvoelt, kan verschillen van cultuur tot cultuur en van situatie tot situatie.

De *Algemene Nederlandse Spraakkunst* geeft toch een aantal goede vuistregels:

- *Men gebruikt je-vormen tegenover jongeren tot ongeveer achttien jaar, familieleden van dezelfde of een jongere generatie, vrienden, (goede) kennissen en leden van bepaalde maatschappelijke groepen waar men zelf toe behoort (bijv. soldaten, studenten).*

-
- *Men gebruikt u-vormen tegenover onbekenden (afgezien van jongeren tot ongeveer achttien jaar), bijv. personen die men toevallig ontmoet (op straat, in de trein), of personen met wie men contact heeft in een onpersoonlijke relatie (bijv. in een winkel, op een inlichtingenbureau).*

(ANS 1997, blz. 240)

Meteen voegt de grammatica toe: ‘Overigens zijn er alleen tendenties te noemen, die zeker niet het karakter van vaste regels hebben.’ Zo wijst zij er terecht op dat het gebruik van *je*-vormen in familieverband tegenwoordig ook tegenover oudere generaties mag. In Nederland was het tot voor kort niet ongebruikelijk om tegenover je ouders en zeker je grootouders *u* te gebruiken, iets wat in Vlaanderen – mede door de *ge*-vormen – niet gebruikelijk was.

Uit de overige commentaar van de ANS en ook de dissertatie van Hanny Vermaas blijkt dat niet zozeer de klassieke dimensie ‘beleefdheid’, maar wel de sociale verschillen tussen de gesprekspartners enerzijds en de situatie of context anderzijds de keuze bepalen.

Solidariteit

Zo zal *u* gebruikt worden als spreker en toehoorder duidelijk in sociale status verschillen, elkaar niet kennen en dus ook geen ‘solidariteitsband’ met elkaar hebben. Als je een voorbijganger op straat aanspreekt om

de weg te vragen, gebruik je *u*. Voor een – in jouw visie en tegenover jouw situatie – duidelijk hoger geplaatst persoon doe je hetzelfde: je baas, de dokter – zeker een specialist in een ziekenhuis waarbij je voor het eerst op consult gaat – iemand achter een loket enz. Ook mensen die ouder zijn dan jezelf zul je sneller aanspreken met *u*. Zij kunnen dan ook probleemloos met *jij* antwoorden.

Ook als je bewust geen solidariteitsband *wilt* creëren, kun je *u* gebruiken om afstand te bewaren – denk aan de schoonmaakster in Parijs. Toch is er een tendentie om meer te *jijen* en te *jouen*. Zo was het vroeger gebruikelijk om bij een kennismaking *u* te blijven gebruiken tot de zogezegd hoogste in positie het initiatief nam om te tutoyeren en zijn gesprekspartner daartoe ook expliciet uitnodigde. Tegenwoordig wordt daarbij al sneller en spontaner overgeschakeld op de *jij*-vorm, zeker in mails en andere snelle communicatie, hoewel voorzichtigheid toch geboden blijft. Sommige mensen, zeker in een wat formelere werksituatie of in relaties met klanten, zijn daarvoor erg gevoelig.

Een tussensituatie kan ontstaan door *je* (en dan alleen de gereduceerde vorm) te gebruiken als een soort ‘men’ die zowel de spreker als de toehoorder insluit, zonder een directe aanspreking. Iets wat ik al een tijdje in dit artikel doe: ik spreek u als lezer niet direct aan, maar u hebt waarschijnlijk ook niet de indruk ‘uitgejouwd’ te worden door alle *je*-vormen in de tekst. *Jij* en *jou* zijn dus nadrukkelijker en informeler dan het zachtere en algemenere *je*.

Mijnheer de premier, beste Guy

Naast die dimensie van sociale status, bekendheid en solidariteit speelt ook de situatie waarin spreker en toehoorder zich bevinden een grote rol. In formele situaties zal men *u* gebruiken, in informele makkelijker *jij*. Zo is het best mogelijk dat twee collega-directeurs die elkaar al jaren kennen en tutoyeren, op een vergadering van het directiecomité elkaar met *u* blijven aanspreken, omdat een dergelijke vergadering nu eenmaal vrij formeel is. Bedrijfscultuur en traditie spelen hier uiteraard een grote rol. Ook al kennen advocaten en rechters binnen eenzelfde balie of arrondissement elkaar vaak persoonlijk en tutoyeren ze elkaar in de cafetaria van het gerechtsgebouw, toch zullen ze op een proces elkaar zeer plechtig aanspreken met *geachte confrater* en *mijnheer de voorzitter* en de *u*-vorm, om te onderstrepen dat het geen onderonsje is waarin snel over iemands lot wordt beslist.

Dat verschil zie je zelfs in formele brieven tussen hoge functionarissen die elkaar persoonlijk kennen maar een zakelijke brief sturen. Vaak hebben die een dubbele aanspreking: *Mijnheer de eerste minister, beste Guy*. Enkel proberen als u zeker bent dat de tegenpartij dit apprecieert.

Geachte heer Verhofstadt, beste Guy

Nu ik het toch heb over andere aanspreekvormen: er zijn vaste combinaties met *u* (overigens nooit met hoofdletter, ook niet in een brief) en *jij*. Bij *u* hoort altijd *mijnheer, mevrouw, geachte heer, dokter, professor* en de familienaam. Een voornaam hoort thuis bij *jij* en

bij *beste* in een brief. Niet door elkaar halen en ook hier geldt: niet te snel gaan jijen en jouen.

Hebben jullie jullie artikel al ingestuurd?

Welke vormen gebruik je in het meervoud? Daar zijn de zaken eenvoudiger. *U* kan zowel enkelvoud als meervoud zijn, daar is er dus geen enkel probleem. *Jij* heeft als meervoud *jullie*, wat toch al wat afstandelijker klinkt. *Jullie* benadrukt in dat opzicht ook wel erg de afstand tussen de spreker en toehoorder en krijgt, als je het veelvuldig kort na elkaar gebruikt, een schools en soms zelfs wat verwijtend karakter:

- *Als jullie je aanvraag indienen voor 15 oktober, kunnen jullie erop rekenen dat jullie tegemoetkoming op jullie rekening zal worden gestort voor Kerstmis. Anders zullen jullie een maand langer moeten wachten.*

Daarom wordt soms ook de gereduceerde *je*-vorm gebruikt voor het meervoud, waarbij *je* weer een veralgemenend ‘men’-effect krijgt:

- *Als jullie je aanvraag tijdig indienen, kun je erop rekenen dat de tegemoetkoming tijdig wordt gestort. Anders moet je een maand langer wachten.*

Ik hou van u

De *ge*-vormen komen in het zuiden van het taalgebied en dan vooral in België nog heel veel voor. Het handige eraan is dat ze zowel bruikbaar zijn voor *u*- als *jij*-

contexten, hoewel de meeste sprekers ze toch voor meer informele situaties reserveren. Bovendien kan *ge* ook een algemene betekenis ('men') hebben (*zoiets ziet ge hier niet*).

Dat alles verklaart misschien ten dele hun blijvende populariteit, maar tegelijk blijven de *ge*-vormen een van de opvallendste markeringen van niet-standaardtaal, terwijl de *je*-vormen je meteen een standaardtalige klank meegeven; iets waarvan je je als spreker dan ook bewust zou moeten zijn.

In de standaardtaal is het gebruik van *ge*-vormen erg beperkt: in religieus taalgebruik zijn de *ge*-vormen algemeen als aanspreekvorm voor het Opperwezen. Als archaïsche vorm komen ze een enkele keer voor, bijv. in officiële toespraken.

U ziet het, je kunt allerlei combinaties van aanspreekvormen gebruiken en de keuze hangt af van heel wat – voornamelijk sociale en vaak subjectieve – factoren.

Literatuur

Megens, Miranda, 'Zeg maar jij tegen mij want ik heb een hekel aan u'. In: *Algemeen Dagblad*, 31 mei 2005.

Vermaas, Johanna Aleida Maria, *Veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen van de dertiende t/m de twintigste eeuw*, Proefschrift Leiden, LOT, 2002.

Vermaas, J.A.M., 'Systematiek in Nederlandse aanspreekvormen'. In: *Tabu* 32 (2002), afl. 3-4, blz. 175-191.

Vermaas, Hanny, *Mag ik u tutoyeren? Aanspreekvormen in Nederland*, Veen, 2004.

Vermaas, Hanny, 'Wees niet bang dat 'u' verdwijnt', in: *Trouw*, 10 maart 2005.

Zijlmans, Mieke, 'Zou u niet eens jij zeggen?' in: *de Volkskrant*, 8 maart 2003.

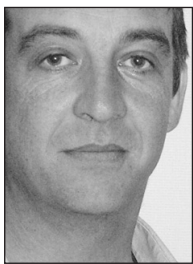
Karl Hendrickx is redacteur bij het Rekenhof.

e-mail: HendrickxK@ccrek.be

Volgens plan.

Lidwoorden in voorzetselconstructies

FILIP DEVOS



*Niet alleen moedertaalleerders, ook vreemdetaal-
leerders van het Nederlands hebben wel eens
moeilijkheden met het gebruik van lidwoorden.*

*Dat geldt onder meer bij (al dan niet) noodza-
kelijke aanvullingen bij werkwoorden. Wat volgt
is een kort lijstje met enkele voorbeelden waarin het Nederlands en
het Frans op dat punt verschillen: tijd hebben / avoir le temps, tv
kijken / regarder la télé, pianospelen / jouer le piano, het warm/koud
hebben / avoir chaud/froid, de moed verliezen / perdre courage, een
dienst bewijzen aan / rendre service à.*

*Ook in voorzetselconstructies staat het lidwoordgebruik vaak vast.
Zo zeggen we in het Nederlands niet naar een hartelust of naar de
hartelust, maar naar hartelust, niet tegen een betaling of tegen de
betaling, maar tegen betaling.*

Graden van vastheid

Idiomatisch taalgebruik dus, en bijgevolg hebben we
alweer met een vrij rekbaar gegeven te maken. Laten
we eens proberen die rekbare schaal alvast met de uiter-
ste punten in te vullen.

Zeer duidelijke voorbeelden van idiomatische en vaste
voorzetselgroepen vinden we in de zogenaamde voor-

zetsluitdrukkingen, vaste woordgroepen die op zich
de functie van voorzetsel vervullen. We spreken bij-
voorbeeld niet van *op de grond van*, maar *op grond van*,
niet van *aan hand van* of *aan een hand van*, maar *aan
de hand van*. Het Nederlands kent heel wat van derge-
lijke voorzetsluitdrukkingen: *in antwoord op*, *in geval
van*, *op grond van*, *aan de hand van*, *in het kader van*,
bij monde van, *uit naam van*, *met het oog op*, *met uit-
zondering van*... De *Algemene Nederlandse Spraakkunst*
(1997, blz. 530-538) geeft daar 'een aantal' voorbeel-
den van.

Dergelijke voorzetsluitdrukkingen zijn niet modi-
ficeerbaar: we kunnen er geen verdere bepalingen aan
toevoegen (vb. **aan de vaste hand van*), het voorzetsel
is vast (het kan niet door een ander voorzetsel vervan-
gen worden; vb. **bij grond van*) en ook het lidwoord
kan niet vervangen of weggelaten worden (vb. **met oog
op*). Meer: in de overgrote meerderheid van de gevallen
blijken voorzetsluitdrukkingen hoegenaamd geen lid-
woord (meer) te hebben. Van de 77 voorbeelden die de
ANS vermeldt, krijgen nauwelijks 9 uitdrukkingen wel
een lidwoord: *aan het adres van*, *aan de hand van*, *bij de
gratie van*, *in het kader van*, *in het licht van*, *in de rich-
ting van*, *met het oog op*, *op het stuk van*, *van de kant
van*. Dat zou wel eens een typisch kenmerk van idio-
matische taal kunnen zijn. Hoe dan ook, deze voorzet-
selconstructies kunnen we op de schaal van idiomati-
citeit duidelijk aan een uiterste plaatsen.

Helemaal anders is het gesteld met vrije groepen: in een voorzetselgroep als *op de kast* (1) kan het voorzetsel zonder moeite vervangen worden (vb. *onder/in/naast de kast*), (2) kan de groep uitgebreid worden met bepalingen (vb. *op de nieuwe kast in de gang/in de eerste kast links*) en (3) is het lidwoord niet strikt bepaald (vb. *onder een/de kast, onder kasten*). Zonder problemen plaatsen we dergelijke voorzetselgroepen aan het andere uiterste van de schaal.

idiomatisch (vaste groep)	niet-idiomatisch (vrije groep)
<i>op grond van</i>	<i>op de kast</i>

Aan land en op kantoor

Taal kent weinig zwartwitte tegenstellingen, en met onze voorzetselgroepen is het niet anders gesteld. Neem bijvoorbeeld voorzetselgroepen die een plaats of richting aanduiden. Ze worden typisch ingeleid door voorzetsels als *aan, bij, boven, in, naar, onder, op, uit, van* of *voor*. Maar terwijl sommige voorzetselconstructies moeilijk of helemaal geen lidwoord toestaan (vb. *(De zeelui kwamen) aan land, (We gaan) naar huis, (De starters kwamen) op straat*) en daardoor eerder idiomatisch genoemd mogen worden, liggen de zaken toch enigszins anders bij constructies als *(Hij gaat) naar kantoor* en *Hij ging naar het nieuwe kantoor van de directeur*. De voorbeelden zijn legio: *in bed/in het bed, op school/op de school...* Welke factoren het idiomatische karakter van dergelijke voorzetselgroepen bepalen, is stof voor verder onderzoek. In ieder geval blijkt dat hoe concreter de voorzetselgroep aangevuld wordt, hoe meer de groep haar idiomatische karakter verliest.

Dat resulteert soms in de selectie van een ander voorzetsel: *(Ik stuur je dat) per post* versus *(Ik stuur je dat) met de post van morgenvroeg*. Bovendien speelt de tegenstelling tussen figuurlijk en abstract taalgebruik hier een rol. Vergelijk: *(Die zaak kwam na tien jaar weer) boven water* versus *Boven het water (streekte zich een langgerekte nevel uit)*. Of: *(Dat is niet helemaal) volgens plan (verlopen)* versus *Volgens het waterdichte plan van de organisatie (zal het doel in 2006 bereikt zijn)*. In het eerste geval is de constructie niet, in het tweede geval wel uitbreidbaar. Niet-uitbreidbaarheid is typisch een kenmerk van idiomatische constructies.

idiomatisch (vaste groep)	niet-idiomatisch (vrije groep)
<i>op grond van</i>	<i>op de kast</i>
<i>op/naar kantoor</i>	<i>op/naar het kantoor</i>
<i>volgens plan</i>	<i>volgens het plan</i>

Hoe de schaal er uiteindelijk zal uitzien, zal nog moeten blijken. Feit is dat ook voorzetselconstructies veel stof bieden voor onderzoek naar idiomatische taal en idiomatisch taalgebruik.

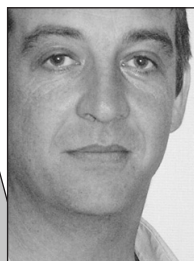
Filip Devos is neerlandicus.

e-mail: filipdevosgent@skynet.be

Te boek

Leenwoordenboek

FILIP DEVOS



Onlangs herzag Nicoline van der Sijs het uit 1996 daterende *Leenwoordenboek*, en die herziene uitgave kent heel wat aanvullingen en verbeteringen. In de korte periode van 10 jaar merkt de auteur vooral een sterke invloed van het Engels op de Nederlandse woordenschat. Dat zal niemand opmerkelijk lijken, maar de auteur wijst erop dat het Engels niet alleen veel leenwoorden geleverd heeft, ook leenvertalingen (*as van het kwaad*), leenbetekenissen ('schadelijk computerprogramma' voor *worm* en *virus*) en samenstellingen met Engelse woorden die in het Engels zelf niet bestaan (*funshoppen*). Ze noemt ze 'minder opvallende taalveranderingen'.

Het nieuwe *Groot Van Dale Leenwoordenboek* opent met een uitgebreide inleiding over de opbouw van de Nederlandse woordenschat (erfwoorden, nieuwvormingen, ontleningen). In een eerste hoofdstuk komen 'leenwoorden, geleende woorden en uitdrukkingen' aan bod. Per talengroep gaat Van der Sijs uitvoerig in op de cultuurhistorische achtergrond van het taalcontact en op de gebieden waar woorden werden geleend (wetenschap, verkeer). Zo behandelt ze achtereenvolgens woorden die invloed hebben ondergaan van het Keltisch, het Latijn, de Romaanse talen, de Germaanse talen, andere Indo-Europese talen, Semitische talen, niet-Indo-Europese talen, de vroegere koloniën, Japans en Chinees. Een tweede hoofdstuk behandelt vertalende ontleningen, iets waar in het Nederlands weinig onderzoek naar verricht is. Het betreft eenwoordvertalingen (zoals *wisselbrief* voor Italiaans *lettere di cambio*) en meerwoordvertalingen (zoals *het hof maken* voor Frans *faire la cour*). Het derde hoofdstuk ten slotte gaat in op beteke-

nisveranderingen en op betekenisontleningen (*heet* als 'recent' in *heet nieuws* (Engels *hot*)).

In de papieren editie volgt daarna een woordregister van ruim 100 bladzijden, gaande van *a* tot *zydéco*. Op de bijgeleverde cd-rom staan nog hoofdstukken over 'klankveranderingen en vormveranderingen' die leenwoorden kunnen ondergaan, en over 'tweelingen en meerlingen', woorden die meerdere malen ontleend zijn (zoals *teil*, *tichel* en *tegel* van het Latijn *tegula*). Op de elektronische versie zijn ook de noten en de literatuur opgenomen. En een register. Wie een eenvoudig leenwoord als *tafel* intikt, krijgt zes verwijzingen: onder 'Duits' naar 'dis 'muzieknoot' (Duits *Dis*)', onder Engels naar 'ridder van de ronde tafel' (vert. van Engels *knight of the round table*)', onder Latijn naar 'dis 'tafel' (Lat. *discus*)', onder 'D' naar 'dis', onder 'R' naar 'ronde tafel' en ten slotte onder 'T' naar 'tafel (Latijn *tabula*)'.

Het *Groot Van Dale Leenwoordenboek* dient zich niet alleen aan als een degelijk en handig naslagwerk, maar ook als een leuk lees- en bladerboek.

Nicoline van der Sijs, *Groot Van Dale Leenwoordenboek. De invloed van andere talen op het Nederlands*. Van Dale Lexicografie, Utrecht/Antwerpen, 2005, 684 blz., ISBN 90 6648 027 0. 55 euro.

Politiek correcte communicatie

PIET CRETEN



Een tijd geleden las ik in het tijdschrift 'Humo' (6 december 2005) de volgende uitspraak van een geriater: 'Ik hou niet van het woord 'bejaarden'. Het is een misprijzende en vernederende term, net als 'zwarte' of 'neger' dat is voor een Afrikaan. De VN hebben op hun algemene vergadering van 1999 besloten dat woord te schrappen. We spreken nu over *the older person, de oudere, la personne âgées*'.

Alweer een uiting van de eufemismendwang die zich steeds sterker lijkt te manifesteren, bedacht ik me. Je hoeft je tegenwoordig niet al te druk te maken over discriminatie, zolang je maar politiek correct en vooral netjes kunt praten. Ontsnapt je hier of daar toch eens een 'potjandorie' of een ****, dan kan men er altijd een 'beepje' over zetten. Wie ben ik om me aan die trend te onttrekken? Daarom zal ik in wat volgt steeds van 'medemensen' spreken. Het is natuurlijk niet omdat er een hoek af is of omdat ze er niet proper gewassen uitzien dat we ze geen mensen meer moeten noemen.

Ik ben ook de laatste die onze zwarte medemens voor het hoofd zou willen stoten. Het is alleen nog de vraag hoe ik dat kan vermijden. Als zowel 'zwarte' als 'neger' beledigend is, moet ik op zoek naar een goed alternatief. Laat me even leentjebuurt spelen bij nog een andere geplaagde bevolkingsgroep: de gehandicapte medemens, ook wel de *mindervalide* of de *andersvalide* genoemd. Naar analogie daarvan zouden we het kunnen hebben over de *mindergekleurde*, maar die vlieger gaat in dit geval niet op. Ook van *andersgekleurde* word ik niet echt wild. Bij een dergelijke benaming stel ik me toch iets spectaculairders voor, op zijn minst een bijzonder motiefje. Misschien moeten we iets in VN-termen bedenken. Dat wordt dan *the darker person, de zwartere* of *la personne noire*. Helaas zijn dat weer variaties op het thema van de zwarte en dat wilden we vermijden.

Mijn laatste hoop ligt bij het synoniemenwoordenboek van Van Dale. Dat geeft als alternatieven voor 'neger' *zwarte, moor* (beledigend), *nikker* (beledigend) en *roetmop* (beledigend). Ik weet niet of onze ebbenhouten medemens daar echt gelukkiger van wordt. Typisch Van Dale om ons zo in de steek te laten. Het hele gedoe rond 'neger' lijkt wel ontstaan doordat Van Dale zijn betekenisomschrijving lichtjes heeft aangepast. De eerste betekenis ('persoon behorend tot een der zwarte rassen van Afrika') bleef gehandhaafd, maar aan de tweede betekenis ('afstammeling van de in vroeger tijd in Amerika ingevoerde neger-slaven') werd tussen haakjes toegevoegd: 'door sommigen als scheldwoord ervaren'. Het lijkt velen van onze talig correcte medemensen te ontgaan dat het in die betekenis gaat over Amerikaanse negers en dat wij ons vooral om het gezelschap van type 1-negers mogen verblijden. Hoe het ook zij, over 'neger' is sindsdien een banvloek uitgesproken, getuige de recente aanval op Nederlandse bakkers die 'neger-zoenen' (onze 'negerinnentetten') verkopen. Het is nog maar een kwestie van tijd voor de brailleliga bij ons zijn pijlen richt op de blinde vink (al is de kans dat ze ernaast schieten natuurlijk niet gering).

Feit is dat het vandaag de dag niet eenvoudig is politiek correct uit de hoek te komen. Ik denk dat ik het maar opgeef. Hoe hard ik ook mijn best doe, genegerd ben ik toch. Ik zal er maar van uitgaan dat de roetmop, de zwartere of de visueel andersvalide vink er hun slaap niet voor zullen laten.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN



I. Welk woord is correct gespeld?

1. a) phoenix
b) phenix
c) feniks
2. a) idylisch
b) idillisch
c) idyllisch
3. a) rendez-voustje
b) rendez-voutje
c) rendez-voetje
4. a) stoicijns
b) stoisijns
c) stoïcijns
5. a) van overheids wege
b) van overheidswege
c) vanoverheidswege

II. Wat betekenen de volgende woorden?

1. operahals
a) aria die deel uitmaakt van een opera
b) een persoon die veel naar de opera gaat
c) een halsuitsnijding voor onderjurken
2. diplegie
a) bacterie die bestaat uit paarsgewijs gerangschikte kokken
b) dubbelzijdige verlamming
c) een dubbel aantal chromosomen bezittend
3. dichtbloem
a) samengesteldbloemig plantengeslacht
b) gedicht
c) grote tropische bloem uit de aronskelkfamilie
4. chiragra
a) handjicht
b) plat Indiaas brood
c) deel van een kameeltuig

III. Zet de letters in een andere volgorde en ontdek een nieuw woord

1. vraagstelling
2. geitenmelkers
3. categoriserend
4. vogelbekdieren
5. uitwasemingen

IV. Rijg de woorden aan elkaar

1. piano baan
2. boven bord
3. touw dek
4. nieuw doos
5. stop boom

V. Zoek de fouten in de volgende zinnen

1. Maartens promiscu gedrag leverde hem een continue stroom van kritiek en cruë opmerkingen op.
2. De corpulente discjockey bestelde stante pede twee vacuum verpakte gehaktballen.
3. Bij eventuele callamiteiten verhoogt de vice-ministerpresident het btw-tarief voor zestien cafetaria's.
4. Twee creatieve architecten barbequeden samen met hun viefte collega's nadat ze hals-over-kop de laan werden uitgestuurd.

OPLOSSINGEN

- I. 1. c / 2. c / 3. a / 4. c / 5. b
II. 1. c / 2. b / 3. b / 4. a
III. 1. angstvalliger / 2. kiesreglement / 3. genarcortiseerd / 4. oeverbekleding / 5. munitiewagens
IV. 1. duo / 2. gevel / 3. brug / 4. bouw / 5. maald
V. 1. promiscue; crue / 2. diskjockey; vacuumverpakte / 3. callamiteiten; viceminister-president / 4. architecten; barbecueden